

Mirosława P. WOWK

*Instytut Oświaty Pedagogicznej i Edukacji Osób Dorosłych
Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy
Kijów*

Działalność wykładowców uniwersytetów klasycznych a rozwój badań nad kontekstem kulturowym i historycznym ukraińskiego folkloru w pierwszej połowie XX wieku

Abstract: The Activities of Academic Teachers Classical Universities and the Development of the Research on the Cultural and Historical Context of Ukrainian Folklore in the First Half of the 20th Century

In the article the cultural and historical factors which have an impact on the development of the Ukrainian folklore research in 1910–1940 years are analyzed. The achievements of the classical university teachers' in the organization of folkloristic academic centres, in the form of the National Academy of Sciences of Ukraine and its structure, and periodical publishing are listed. The principle of education of professional folklorists and ethnographers are also discussed.

Key-words: folklore, classical university, the National Academy of Sciences of Ukraine, cultural and historical factors

Słowa kluczowe: folklor, uniwersytet klasyczny, Ogólnoukraińska Akademia Nauk, czynniki kulturowe i historyczne

Wprowadzenie

Lata 1910–1940 charakteryzują się na Ukrainie nasileniem ruchu narodowego i obywatelsko-kulturalnego, ogólnie — wzrostem ukraińskiej świadomości narodowej. Wiąże się to z rozwojem przedsięwzięć naukowych, kulturalnych i edukacyjnych, których podstawy stworzono w XIX w. Było to wynikiem nowoczesnego podejścia do badania dziedzictwa kulturowego narodu ukraińskiego, a zwłaszcza folkloru, literatury i sztuki.

Zasadniczą rolę odegrały tu wiodące uniwersytety klasyczne, których wykładowcy stworzyli teoretyczno-metodyczne podstawy nowych tendencji w lic-

nych pracach autorskich, publikowanych w wydawnictwach periodycznych. W latach 1910–1940 właśnie w ośrodkach uniwersyteckich wykształciły się profesjonalne zasady badania języka ukraińskiego; wykładowcy czerpali zarówno z doświadczeń dydaktycznych i badawczych zdobytych w ciągu ostatniego stulecia w warunkach ograniczeń politycznych, jak i z zagranicznych nurtów w edukacji humanistycznej.

Analiza piśmiennictwa

W pracach I. Bierzowskiego B. Grinczenki, M. Gruszewskiego, F. Kołessy, A. Łobody, W. Petrowa, M. Popowycza, M. Sumcowa, S. Siropolki, H. Sokóła, B. Stuparyka, O. Juzefczyka i innych przedstawione zostały kulturowo-historyczne czynniki rozwoju folklorystyki w pierwszej połowie XX w. W publikacjach tych zawarto osiągnięcia folklorystycznej myśli naukowej, opisano wyniki badań, doświadczenia edukacyjne i praktykę zbierania materiałów etnograficznych. Istnieje zatem konieczność uogólnienia osiągnięć wykładowców uniwersyteckich w kontekście kulturowo-historycznych czynników rozwoju ukraińskiego folkloru.

Prezentacja materiału

Punktem zwrotnym w historii rozwoju ukrainoznawstwa oraz pokrewnych dziedzin naukowych (literatury, historii, folklorystyki, etnografii i innych) stało się utworzenie na początku 1919 r. Ogólnoukraińskiej Akademii Nauk (OUAN), która skupiała kilka ośrodków badawczych zajmujących się folklorem, ruchem regionalnym i historią studiów folklorystycznych. Były to:

Komisja Etnograficzna (obejmująca też Pracownię Etnografii Muzycznej), Katedra Literatury Ukraińskiej (utworzona w 1919 r., kierowana przez profesora Uniwersytetu w Charkowie M. Sumcowa, a później przez profesora Uniwersytetu w Kijowie A. Łobodę), Komisja Kulturowo-Historyczna, Komisja Pieśni Historycznej, Pracownia Kultury Prymitywnej i Jej Pozostałości w Życiu i Folklorze, Pracownia Mniejszości Narodowych, Pracownia Badań Twórczości Dziecięcej, Muzeum (później Pracownia) Antropologii i Etnologii im. Ch. Wowka, Sekcja Historyczna (Bierzowski, 1968, s. 53).

Znaczenie tych instytucji akademickich dla rozwoju folklorystyki jako dyscypliny badawczo-edukacyjnej polegało na: scentralizowaniu badań folklorystycznych i etnograficznych, pojawieniu się licznych prac z zakresu folkloru i etnografii, wydawaniu specjalistycznych czasopism, newsletterów, biuletynów, broszur i prac zbiorowych, prezentujących naukowy dorobek folklorystyki, co bezpośrednio określało treść, formę i metody dydaktyki uniwersyteckiej.

W 1920 r. w Kijowie powstało wiele małych organizacji badających życie i tradycje ludowe oraz etniczne, folklor i psychologiczne osobliwości mieszkańców niektórych regionów. Działały: Seminarium Ludowej Kultury Ukraińskiej, Ukraińskiego Instytutu Socjologii (kierownik — M. Gruszewski), Wydział Etnograficzny przy Towarzystwie Muzycznym im. M. Leontowicza z oddziałami w różnych miastach, Komisja Pieśni Historycznej i Kultury Ludowej (kierownik — K. Gruszewska), Komisja Archeologiczna przy Ogólnoukraińskiej Akademii Nauk oraz różne kursy etnograficzne. Wśród nich szczególne miejsce zajmowała Pracownia Etnografii Muzycznej przy OUAN, założona pod koniec 1922 r. i kierowana przez wybitnego naukowca K. Kwiatkę. Na polu etnomuzykologii zasłużyli się również M. Grinczenko, D. Rewučki, M. Gajdaj, W. Charkow i W. Werchowynec (Murzina, 2009, s. 115).

Edukacyjna, naukowa i wydawnicza działalność tych placówek bezpośrednio przyczyniła się do ugruntowania się subdyscypliny ukraińskiej folklorystyki — etnomuzykologii. Złożyły się na to: osiągnięcia naukowe ich pracowników, wydawanie prasy periodycznej, opracowanie programów kształcenia, ogólnodostępne wykłady popularyzatorskie, przygotowanie i publikacja zbiorów folklorystycznych.

Ważnym wydarzeniem w rozwoju badań literatury ludowej, tradycji ustnej i etnograficznej specyfiki regionów Ukrainy stała się w 1936 r. centralizacja badań o orientacji folklorystycznej i etnograficznej. Przyczyniło się do tego powstanie Instytutu Ukraińskiego Folkloru ZSRR, kierowanego przez A. Chwyłę (później dyrektorem został profesor Uniwersytetu Moskiewskiego J. Sokołow). W listopadzie 1939 r. na bazie Komisji Etnograficznej Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki została utworzona oddzielna komórka folklorystyczna (prowadzona przez F. Kołesę), jako oddział Instytutu Ukraińskiego Folkloru (Bierezowski, 1968, s. 166–167).

W 1940 r. instytucja ta skupiała nie tylko folklorystów, ale i krytyków, kompozytorów, artystów i wykładowców szkół wyższych. Dyrektorem mianowano M. Grinczenkę, ale z powodu jego śmierci na czele instytucji stanął w tym samym roku M. Rylski. W 1944 r. ośrodek ten przemianowano na Instytut Sztuki, Folkloru i Etnografii AN ZSRR.

W latach 1910–1940 instytucje, komisje, ośrodki akademickie, niektóre osoby publiczne oraz wykładowcy uniwersytetów zainicjowały edycję periodyków folklorystyczno-etnograficznych: „Biuletynu Etnograficznego” (1925–1932), „Ukrainy” (1924–1930), „Pierwotnego obywatelstwa” (1926–1930) (wydawanych przez pracowników OUAS z M. Gruszewskim na czele), „Zapisków Oddziału Historii i Filologii OUAS” (1919–1929) (wydawanych pod naczelną redakcją M. Gruszewskiego przy OUAS), magazynu popularnonaukowego „Życie i Wiedza” (publikowanego we Lwowie w latach 1927–1936 przez Wydawnictwo „Oświecenie”) i inne. Na łamach tych czasopism można prześledzić próby syntezy doświadczeń naukowych w zakresie studiów nad literaturą ludową w XIX w.

W dwumiesięcznikach „Ukraiński Folklor” (1937–1939) i „Sztuka Ludowa” (1939–1941), wydawanych przez Instytut Folklorystyczny ZSRR, zamieszczano materiały o kontrowersyjnej wartości: z jednej strony, były to solidne, analityczne badania nad gatunkami folkloru, ich stylistyczną specyfiką oraz działalnością poszczególnych twórców, z drugiej zaś — prace mające na celu popularyzację ludowej twórczości literackiej w kontekście ideologii socrealizmu.

Znani wykładowcy akademicy podkreślali w periodykach znaczenie badań nad folklorem dla rozwoju ukraińskiej humanistyki. B. Grinczenko kompleksowo ujął potrzebę utworzenia wydziałów ukraïnozawczych na uczelniach wyższych, sprecyzował bieżące problemy studiowania literatury ludowej i tendencje ukraińskiego folkloru:

Wagę i znaczenie katedr ukraïnistycznych z naukowego punktu widzenia trudno przecenić [...]. Bogaty i kunsztowny język ukraiński nie tylko nie został w pełni opracowany [...]. Ogromne bogactwo literackiej twórczości ludowej, choć częściowo zebrane, leży jednak bezużytecznie, bo nie zostało wystarczająco opracowane [...].

Kiedy na uczelniach pojawiają się specjalne wydziały, na których można studiować te przedmioty, a na nich utalentowani i pracowici ludzie, wszystko to musi spowodować zainteresowanie nie tylko językiem słowiańskim, ale i dziedzictwem nauki światowej (Korotki, Uljanowski (oprac.), 2000, s. 480).

Należy zauważyć, że B. Grinczenko nakreślił podstawowe zadania humanistycznej edukacji i nauki ukraińskiej oraz zdefiniował priorytety rozwoju narodowej folklorystyki, etnografii i innych dyscyplin humanistycznych w kontekście ich międzynarodowej pozycji.

M. Gruszewski wyliczył najważniejsze czynniki, uzasadniające konieczność tworzenia wydziałów ukraïnistycznych na uczelniach, łącząc je przede wszystkim z potrzebą, by na własnej, ojczystej ziemi uczyć się rodzimego, etnicznego języka, narodowej historii i kultury. „W Petersburgu czy w Moskwie katedry, w których naucza się ukraińskiej historii, języka, literatury i innych, mogą istnieć albo nie, ale na uczelniach w Kijowie, Charkowie, Odessie oraz w różnych innych lokalnych szkołach powinny być one obowiązkowe” (Korotki, Uljanowski (oprac.), 2000, s. 507–508). Słynny badacz i wykładowca uniwersytecki uznał za konieczne wprowadzenie do programu nauczania na wydziałach historii i filologii ukraińskiej zespołu dyscyplin folklorystycznych, wśród których wyróżnił folklor ukraiński. Zdaniem M. Gruszewskiego katedry folklorystyczne na uniwersytetach powinny funkcjonować jako odrębne jednostki, ponieważ przedmiot badań kierunku folklorystycznego jest bardzo różnorodny i ma charakter kompleksowy.

Na początku XX w. naukowcy i nauczyciele akademicy zreformowali i zaktualizowali treści, metody i formy kształcenia przyszłych nauczycieli — filologów i historyków — na klasycznych uczelniach wyższych. Zrodziło to pilną potrzebę edukacji zawodowych badaczy folkloru, etnografów, językoznawców i li-

teraturoznawców, wyposażonych w warsztat do zbierania materiału folklorystycznego i etnograficznego, analizy doświadczeń w zakresie studiowania tradycji ludowej, teoretyczno-metodologicznego badania zjawisk językowych, dzieł literackich itd. Wykładowcy Uniwersytetu Kijowskiego stali się inicjatorami nowych kierunków na wydziale historyczno-filologicznym uczelni. W archiwum profesora Uniwersytetu A. Łobody przechowywany jest raport komisji zajmującej się przygotowaniem programów kształcenia dla kierunku sławistyczno-rusycystycznego wydziału historyczno-filologicznego (Bierezowski, 1968), który został powołany w pierwszej dekadzie XX w. pod jego kierownictwem. Komisja opracowała program kształcenia dla kierunku sławistyczno-rusycystycznego w sześciu specjalnościach, wśród których znajdowała się literatura ludowa. Program przewidywał kursy o następującej tematyce: główne problemy folkloru, historia poezji, historia literatury rosyjskiej, historia literatury ukraińskiej, historia literatur słowiańskich, historia literatury zachodnioeuropejskiej, historia kultury materialnej, ustrój społeczny, język, wierzenia, sztuka, poezja ludowa antyku, poezja ludowa zachodnich i południowych Słowian, poezja ludowa rosyjska i ukraińska, poezja ludowa plemion romańskich, poezja ludowa plemion germańskich, poezja ludowa starożytnego Wschodu, język grecki (Bierezowski, 1968). Zakres dyscyplin w specjalności: literatura ludowa wskazuje, że wykładowcy dołożyli starań, by zapoznać przyszłych filologów z folklorem ukraińskim, słowiańskim i europejskim, dając im podstawy do badań folklorystycznych i etnograficznych oraz działań naukowych i edukacyjnych.

Zaangażowanie wpływowych ludzi nauki w tworzenie katedr ukraińskich na uczelniach i rozszerzenie listy kierunków na wydziałach historycznych i filologicznych częściowo przyczyniły się do ustępstw ze strony rządu. Jesienią 1907 r. na Uniwersytecie w Kijowie rozpoczęto wykłady z historii nowoczesnej literatury ukraińskiej, prowadzone przez A. Łobodę, i ćwiczenia z literatury ukraińskiej do XIX w. pod kierunkiem W. Pereca.

Na Uniwersytecie w Charkowie jesienią 1907 r. M. Sumtsow rozpoczął kurs ukraińskiej literatury ludowej, M. Chalanski — kurs historii języka ukraińskiego, a D. Bagalij — kurs historii Ukrainy. Na Uniwersytecie w Odessie wiosną 1907 r. wykłady z historii Ukrainy w języku nmarodowym podjął M. Gruszewski (Stuparyk, 1998, s. 100).

W 1939 r. otwarto na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie pierwszą katedrę ukraińskiego folkloru i etnografii. Jej inicjatorem był znany w ukraińskim i zagranicznym środowisku akademickim badacz i pedagog F. Kołessa. Wykładowcy współczesnej katedry folklorystyki im. F. Kołesy jednak twierdzą, że została ona stworzona „według modelu nauczania filologicznego w ZSRR”.

Współpracownikami katedry byli wtedy profesor A. Fischer, asystent J. Neștiuk i starszy laborant H. Perls. F. Kołessa prowadził kurs folkloru ukraińskiego dla studentów trzeciego i czwartego roku filologii ukraińskiej. A. Fischer wy-

kładał etnografię i folklor narodów Europy, zwłaszcza Polaków, Francuzów i Niemców (ostatni wykład poprowadził w języku niemieckim) (*Katedra Folkloru Ukraińskiego*).

Działalność pierwszych wykładowców Katedry Folkloru i Etnografii nakierowana była na stworzenie teoretyczno-metodologicznych podstaw profesjonalnego kształcenia folklorystów i etnografów; wprowadzono elementy etnomuzykologii, organizowano wyprawy folklorystyczno-etnograficzne (m.in. na Wołyń), kompletowano bibliotekę literatury etnograficznej i kolekcję archiwalnych materiałów folklorystycznych. Niestety, z powodu zamknięcia katedry została przerwana ciągłość kształcenia w zakresie poznawania dziedzictwa kulturowego, które dzięki wysiłkom wybitnych wykładowców dopiero zaczynało się kształtować i mogłoby się rozwinąć w innych warunkach ideologicznych.

Wnioski

Uniwersytety klasyczne stały się ośrodkami, w których kształtowały się teorie, koncepcje i pomysły z różnych dziedzin humanistyki, zwłaszcza filologicznych: językoznawstwa, filologii słowiańskiej, literaturoznawstwa, etnologii, etnografii oraz folklorystyki. Wykładowcy uniwersyteccy kontynuowali tradycję działania kolegiального w formie komisji, stowarzyszeń, wspólnot itd. Byli również inicjatorami różnych instytucji humanistycznych, w tym jednostek organizacyjnych Ogólnoukraińskiej Akademii Nauk i katedr Instytutu Folkloru ZSRR. Powstało w ten sposób środowisko świadomych, zorientowanych w europejskich tendencjach naukowych badaczy i nauczycieli akademickich, którzy doprowadzili do aktualizacji treści kształcenia filologicznego i historycznego na uczelniach klasycznych.

Bibliografia

- Bierezowski, I. P. (1968). *Folklor ukraiński. Etapy rozwoju i problematyki [badawczej]*. Kijów: Naukowa Dumka.
- Katedra Folkloru Ukraińskiego im. Akademika Filareta Kołesy Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. I. Franki*, www.franko.lviv.ua/faculty/philol/www/folk.php
- Korotki, B., Uljanowski W. (oprac.) (2000). *Alma Mater. Uniwersytet św. Włodzimierza w przeddzień i w czasie rewolucji w latach 1917–1920*. T. 1: *Uniwersytet św. Włodzimierza między dwiema rewolucjami*. Kijów: Praim.
- Murzina, O. (2009). *Współczesna ukraińska etnomuzykologia na forum międzynarodowym (na podstawie materiałów z 39. Konferencji Etnomuzykologów (ITSM), Wiedeń 2007)*. „Sztuka Ludowa i Etnografia”, nr 2, s. 111–117.
- Stuparyk, B. M. (1998). *Szkola narodowa. Początki, kształtowanie się. Metody nauczania, podręczniki*. Kijów: IZMN.